

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ Й НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ

В. В. Сидоренко,

доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячений актуальній проблемі розроблення науково-методичного забезпечення навчання української літератури в старшій школі з урахуванням суспільних і освітніх викликів, визначених Державним стандартом освітніх підходів і складників літературного компонента. Вияскравлено специфіку сучасного підручникотворчого процесу в Україні. Розкрито основні принципи розроблення сучасного підручника з української літератури для старшої школи, зокрема принцип економії в освіті (за Хосе Ортега-і-Гасетом). Виділено й схарактеризовано організаційні, психолого-педагогічні, методичні й технологічні умови розроблення навчальних книг нового покоління. З'ясовано інноваційні педагогічні функції підручника. Обґрунтовано вимоги до підручника з української літератури для старшої школи. Деталізовано творчі здібності старшокласників, що мають формуватися засобами сучасного підручника. Проаналізовано критерії культури мови сучасних підручників з української літератури.

Ключові слова: *неперервна літературна освіта, компетентний учень-читач, науково-методичне забезпечення, навчальна книга, навчальна програма, сучасний підручник, підручникотворення, розвантаження навчальних програм і підручників, читацька компетентність, літературна компетентність, метазнання, освітні підходи, старша школа, старший підлітковий вік, сенситивний період.*

*Хороший підручник ... становить
фундамент хорошого викладання.*

К. Д. Ушинський

Постановка проблеми. Проблема розроблення науково-методичного забезпечення навчання української літератури в загальноосвітній школі, яке відповідає запитам суспільства й освіти, є дуже давньою, водночас складною й багатогранною. Адже в різні історичні періоди вона зумовлена характером доби, панівною ідеологією, розглядається й вирішується з урахуванням тих навчально-виховних завдань, які стоять перед школою й освітньою галуззю зокрема. Щоразу система вимог, засадничих принципів до створення навчальних програм, підручників, хрестоматій, посібників та ін., їх якості для всіх рівнів шкільної літературної освіти, здатності ефективно спрямовувати процес засвоєння літератури як навчального предмета піддаються регулярному

критичному переосмисленню й перегляду, оскільки почасті «закоженілі у своєму розвитку вони виглядають архаїчно й малопривабливо для гострих у своєму сприйнятті дійсності учнів» [8, с. 8].

Сучасні політичні й соціокультурні зміни у світі й Україні, інноваційні виклики освіти позначилися на відмові від ідеологічного нав'язування, «диктату» у викладанні літератури, позбавленні в підручниках періоду незалежності держави від рудиментів тоталітарного дискурсу, від догматизації тематики письмових робіт учнів тощо. Специфіка сучасного підручникотворчого процесу полягає в тому, що робиться акцент на *ментальних, екзистенційних, людиноцентриських, естетичних характеристиках художніх творів* як мистецтва слова, вивченні творів *найвищої художньої вартості* як неповторних явищ загальнонародської культури, що *сповнені потужним гуманістичним сенсом*. Це, у свою чергу, спричинює видозміну моделей, форм, технологій і принципів організації навчання української літератури в загальноосвітній школі. Як зазначається в *Педагогічній Конституції Європи* (Франкфурт, 2013), забезпечення навчального середовища, яке сприяє благополуччю кожної дитини й формує її багатий духовний світ, залежить від механізмів і способів донесення змісту освіти до учнів, сукупності процедур, засобів вирішення педагогічних завдань, що реалізуються в певному алгоритмі, тобто від сучасних технологій і методик їх застосування. Тому виникла потреба не тільки ґрунтовного перегляду нормативної бази освітньої галузі «Мови і літератури», але й передусім *розроблення інноваційного науково-методичного забезпечення навчання української літератури в старшій школі на основі принципів неперервності, гуманізації, випереджувальності, варіативності, мобільності, інтеграції традиційних та інноваційних технологій навчання і виховання*. Науково-методичне забезпечення навчання української літератури має постійно оновлюватися відповідно до суспільних і освітніх викликів, запитів і потреб замовників (учнів, учителів, батьків тощо), урахувати сучасні здобутки педагогічної, психологічної, літературознавчої, методичної, акмеологічної тощо наук, орієнтуватися на діяльнісний результат неперервної літературної освіти.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Для розроблення інноваційного науково-методичного забезпечення з української літератури важливе значення мають концептуальні підходи, методологічні й методичні засади модернізації системи неперервної літературної освіти з урахуванням національних і світових тенденцій, обґрунтовані в працях П. В. Іванішина, С. О. Жили, О. М. Куцєвола, В. В. Оліфіренка, С. О. Пультера, О. М. Семенова, А. Л. Ситченка та ін.; наукові пошуки вчених у напрямі розроблення новітніх освітніх підходів, технологій, форм і методів навчання української літератури (Т. Д. Гнаткович, А. В. Градовський, Ю. І. Ковбасенко, О. В. Слоньовська, В. В. Уліщенко, В. І. Цимбалюк, В. І. Шуляр та ін.). Проблеми організації процесу навчання української літератури в загальноосвітній середній школі, літературному розвитку учня-читача присвячено науковій розвідці Ю. І. Бон-

даренка, Н. Й. Волошиної, О. М. Куцевол, В. Я. Неділька, Є. А. Пасічника, Б. І. Степанишина, В. І. Цимбалюк та ін.

Специфіку сучасного підручникотворчого процесу в Україні, дидактичні вимоги до створення шкільного підручника з літератури розкрито в працях О. М. Бандури, Н. Й. Волошиної, О. М. Куцевол, А. Л. Ситченка, Г. Л. Токмань, К. Д. Ушинського та ін. Авторські методики написання підручників, зокрема дистанційного курсу, інноваційні вимоги до навчально-методичних матеріалів розроблено Ю. В. Биковим, Л. Є. Гризун, Н. Л. Клясен, В. М. Кухаренком, Н. Г. Сиротенко, І. М. Шапошніковою та ін.

Незважаючи на свою тривалу історію, наявність великої кількості наукових праць, проблема розроблення науково-методичного забезпечення навчання української літератури в старшій школі, яке відповідає сучасним суспільним і освітнім викликам, залишається однією з найбільш актуальних. Багато питань так і залишаються не висвітленими, характеризується варіативністю підходів, неоднозначним тлумаченням певних аспектів. Проведена нами експертиза чинних навчальних програм і підручників з української літератури для старшої школи, а також результати перманентного моніторингу вчителів-словесників і старшокласників (анкетування, діагностування, письмові творчі роботи, результати зрізів та ін.) засвідчили, що *науково-методичне забезпечення з української літератури для старших класів в основному не відповідає сучасним вимогам освітньої галузі «Мови і літератури», новим принципам підручникотворення*, а саме: 1) виклад і методичний апарат підручників не завжди враховує педагогічно виважені сучасні підходи до організації навчально-виховного процесу (компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний); 2) навчальний зміст іноді застарілий, неактуальний, подекуди не відповідає віковим особливостям учнів старших класів, їхньому суб'єктному досвіду; 3) не завжди збалансоване співвідношення обсягу навчального матеріалу й часу на його опанування; 4) засобами підручника в основному не забезпечується диференціація й індивідуалізація навчальної діяльності учнів старших класів відповідно до їхніх пізнавальних можливостей, навчальних потреб за індивідуальною освітньою траєкторією тощо.

Отже, актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями в розвитку освітології, педагогіки й психології, методики навчання української літератури й літературознавства; модернізацією шкільної літературної освіти на принципах неперервності, гуманізації, випереджувальності, мережовості, варіативності, мобільності, прогностичності, відкритості, інтеграції традиційних та інноваційних технологій навчання і виховання; браком науково-методичного забезпечення навчання української літератури на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів. Оприлюднюючи результати попередніх досліджень, співробітники відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України неодноразово привертати увагу науковців, учителів-словесників, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти до багатьох неузгоджених по-

зицій між вимогами, теорією і практикою навчання української літератури в умовах оновленої освітньої парадигми. Актуальність і значущість означеної проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній і методичній теорії, потреби освітньої практики, необхідність розв'язання виявлених суперечностей спонукають до розроблення нового змісту, засобів навчання української літератури в старшій школі на засадах освітніх підходів, з урахуванням національних надбань світового значення та усталених європейських традицій, що спрямовані на підготовку компетентного учня-читача, життєспроможного й життєздатного в умовах глобалізаційних змін.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Мета статті полягає в обґрунтуванні психолого-педагогічних і науково-методичних засад сучасного підручника з української літератури для старшої школи з урахуванням освітніх викликів, визначених Державним стандартом підходів і змістових ліній літературного компонента.

Відповідно до поставленої мети основні завдання статті окреслюємо наступним чином: 1) вияскравити специфіку сучасного підручникотворчого процесу в Україні; 2) розкрити основні принципи розроблення сучасного підручника з української літератури для старшої школи, зокрема принцип економії в освіті; 3) виділити й схарактеризувати організаційні, психолого-педагогічні, методичні й технологічні умови розроблення навчальних книг нового покоління; 4) з'ясувати інноваційні педагогічні функції сучасного підручника; 5) обґрунтувати вимоги до підручника з української літератури для старшої школи; 6) проаналізувати критерії культури мови сучасних підручників з української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах цивілізаційно-історичних та освітніх імперативів XXI століття особлива роль у підготовці кваліфікаційно конкурентоспроможної особистості, формуванні активного, творчого, культурного й компетентного читача з високою гуманітарною культурою, гуманістичним світоглядом, моральними цінностями й творчим мисленням, багатою мовною картиною світу, активною громадянською позицією належить *старшій школі*. Саме в старшому підлітковому віці активно формується готовність особистості до життя в інформаційному суспільстві, здійснюється плекання ціннісно-світоглядних орієнтирів, усвідомлення національної культури, звичаєвості, ментальності українського етносу, відчуття духовної спорідненості з його носіями, вибудовується особистісна структура пізнання літературних явищ, виробляються регулятиви пізнавальної діяльності. Поетапно, з уроку в урок перед старшокласниками в усій величі й красі розкривається квінтесенція культурних здобутків українського народу, менталітет національної спільноти, розширюється мовна картина світу, здійснюється рецепція художнього слова, соціальних і культурних форм, що характеризують ту чи іншу історичну епоху, ведеться діалог споріднених культур, минулого із сучасним, учня-читача, словесника-творця із митцем, письменником. Вивчення творів української літератури допомагає учням старших класів

вибудувати власний світ цінностей, помічати й цінувати неповторну красу у творах мистецтва, результатах продуктивно-перетворювальної діяльності людей, критично осмислювати вчинки літературних персонажів і свої власні на основі засвоєних морально-етичних норм, застосовуючи їх у процесі подальшої життєдіяльності. Під час засвоєння змісту художніх творів перед школярами постають ситуації екзистенційного вибору певного способу поведінки, актуального в етичному й пізнавальному аспектах, на яких вони вибудовують власну життєву позицію відповідно до потреб буття, існування, світогляду, дій, учинків тощо, приймати рішення, естетизувати повсякденне життя, тобто сприймати людину, її вчинки, а також предмети, явища навколишнього світу з погляду краси, досконалості, сприяти засвоєнню й наслідуванню найкращого, коли «естетичне сприйняття переходить в естетичну оцінку, а далі – в естетичне судження» [7, с. 159]. Особливостями пізнавальної діяльності школярів старшого підліткового віку є довільна, стійка увага, розвиток логічного мислення, творчої яви, перехід від формальної до діалектичної логіки тощо.

Модернізація літературної освіти в старшій школі передусім здійснюється завдяки оновленню науково-методичного забезпечення, зокрема навчальних програм, підручників, хрестоматій, практикумів із літератури, робочих зошитів та ін. з урахуванням суспільних і освітніх запитів.

Уже понад століття серед науковців, методистів, учителів-словесників, батьків, учнів, представників громадськості періодично виникає питання про розвантаження навчальних програм і підручників з української літератури. Проте, як слушно зазначає О. Бандура, «спостерігається сумне явище: після тривалих дискусій у середовищі педагогічної громадськості (з участю працівників Міністерства освіти)» досягається певна однотайність успіхів, але поступово (ніби непомітно) обсяг навчального матеріалу збільшується, і підручники виявляються знову перевантаженими, і все починається спочатку» [1, с. 11].

Як зауважує А. Л. Ситченко, навчальні програми й підручники з української літератури й досі не виконують свого призначення у справі формування літературних знань і вмінь учнів. Учений-методист конкретизує причини цього явища: уміщені в навчальних книгах рекомендації стосуються переважно розвитку мовлення учнів, рідко – інтелектуальних умінь; в основному розробляється змістовий компонент, а операційний, власне методичний залишається поза увагою; запитання й завдання до вивчених творів не відбивають стадійного характеру художнього сприймання, тому не мають належної послідовності; відсутність альтернативи розумових дій, практичної роботи, різноманітних за формою і складністю відповідно до рівня пізнавальних потреб і можливостей учнів [12, с. 262].

Визначимо, яким вимогам, критеріям і принципам має відповідати сучасний підручник з української літератури в старшій школі, спрогнозуємо найближчі й подальші перспективи розроблення навчальних книг нового покоління.

Відомий іспанський філософ ХХ століття, представник раціовіталізму Хосе Ортега-і-Гасет обґрунтував **принцип економії в освіті**, який на сьогодні має стати засадничим для розробників навчальних книг нового покоління для старшої школи, зокрема навчальних програм, підручників, хрестоматій, навчально-методичних комплектів тощо: «Останнє (освіта – *пояснення наше* – С.В.) з'являється тоді, коли знання, якими треба оволодіти, перевищує здатність навчатися. Сьогодні, як ніколи, надлишок, технічний і культурний, загрожуватиме катастрофою, адже з кожним новим поколінням усе важче й важче їх опанувати. Тому необхідно невідкладно створити освітню науку, її методи й інститути, спираючись при цьому на простий і лаконічний принцип: *дитина або юнак є учнем, вихованцем, що говорить про те, що він не може вивчити все, чому хотілося б його навчити (курсив наш – С.В.)* [6, с. 42–43]. Принцип передбачає, що при організації навчально-виховного процесу виходять із проєкції учня, характеристиками якої можна вважати дефіцит здатності набувати знання й важливість набутих знань для життя. Велику кількість знань треба, на думку філософа, піддавати подвійному відбору, залишаючи тільки ті з них, які видаються сутнісно необхідними для життя людини, яка є сьогодні студентом; визначений необхідний обсяг знань звести до того, що реально може вивчити студент, вільно й у повному обсязі [6, с. 44].

Підручник з української літератури сьогодні виконує різноманітні функції в діяльності учня: «містить художній текст, збагачує літературознавчими знаннями, вчить самостійно аналізувати твір, налаштовує на роздуми над порушеними письменником проблемами, спонукає до власної творчості» [13, с. 47]. Для **сучасного учня-старшокласника** підручник з української літератури має стати *основним джерелом здобуття знань*, що прилучає до загальнолюдських культурних цінностей, культивує творче читання, виховує громадянина з високим рівнем читацької культури, а для **вчителя української літератури** – *тим дороговказом, надійним путівником, який визначає зміст, наповнюваність, інноваційні напрями професійно-педагогічної діяльності*, спонукає до постійних науково-методичних пошуків, розвитку педагогічної майстерності протягом усього життя.

Отже, об'єктивною необхідністю стає **створення нових підручників з української літератури для старшої школи** – навчальних книжок нового покоління, у яких урахуватимуться положення *компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів*, основоположні *загальнодидактичні* (наступності, єдності навчання і виховання, науковості, доступності, системності, індивідуалізації, дитиноцентризму, гуманізації, самостійності, етнізації, культуровідповідності, зв'язку навчання із життям, свідомого засвоєння знань і розумової активності, наочності та ін.) і *специфічні принципи* (історизму, естетизму, емоційності, інтермедіальності, внутрішньо предметних і міжпредметних зв'язків та ін.), *методи* (біографічний (історико-психологічний), історичний, компаративний, психоаналітичний, психолінгвістичний, структуральний та ін.) і *прийоми навчання*, викладатимуться основи знань з

української літератури на рівні сучасних досягнень науки й культури відповідно до суспільних викликів, стратегічних завдань освітньої галузі «Мови і літератури».

Сучасний підручник має забезпечувати єдину, чітку й виважену систему з усіх питань, які в сукупності становлять процес вивчення української літератури в школі, підготовку компетентного учня-читача, зокрема [1, с. 13]: 1) засвоєння учнями найважливіших фактів із життя письменників, твори яких вивчаються текстуально; 2) виклад найхарактерніших особливостей літературного процесу, висвітлюваного періоду; 3) аналітико-синтетична робота над текстом художнього твору; 4) формування в учнів доступних умінь шкільного аналізу; 5) розвиток художнього й логічного мислення; 6) збагачення усного мовлення; 7) система письмових робіт; 8) засвоєння школярами найпростіших і найнеобхідніших відомостей із теорії виразного читання й вироблення на їх основі відповідних умінь і навичок; 9) виклад елементів теорії літератури, формування в учнів системи цих знань і вмінь користуватися ними у своїй мовній практиці; 10) усвідомлення учнями доступних старшокласникам основних закономірностей розвитку літератури як словесного мистецтва; 11) зв'язки літератури із життям; 12) зв'язки викладання літератури із сучасністю; 13) внутрішньо предметні й міжпредметні зв'язки; 14) формування в учнів умінь самостійно набувати знання; 15) система завдань додому; 16) позакласна й позашкільна робота з літератури тощо.

Для вивчення якості науково-методичного забезпечення навчання української літератури в старшій школі, освітніх запитів і потреб учителів-словесників і учнів співробітниками відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України був розроблений **Банк психолого-андрагогічних діагностик**. У Віртуальній лабораторії відділу, що розміщена на офіційному сайті Інституту педагогіки НАПН України, електронна адреса: <http://www.undip.org.ua> (*Інформаційно-літературний контент «Науково-методичне забезпечення навчання української літератури в старшій школі»*) учителям-словесникам було запропоновано комплексну анкету «Сучасний підручник з української літератури для старшої школи: яким йому бути?», анкету «Шкільний підручник з української літератури», діагностичні матеріали для учнів «Який ти учень-читач?», опитувальник для батьків старшокласників. Учителям-словесникам треба було вибрати основні функції сучасного підручника з української літератури для старшої школи, визначити дидактичні принципи й структуру підручника, наповнення методичного апарату, назвати художні твори, які, на думку педагогів, треба вилучити з навчальної програми, обгрунтовуючи, що важке в цих творах для розуміння, недоцільне, зайве (тематика, події, ситуації, обставини; вдача, поведінка, учинки персонажів; відсутність зв'язків із сучасністю та ін.) тощо. Пропонуємо варіант комплексної анкети для вчителів-словесників.

КОМПЛЕКСНА АНКЕТА

«Сучасний підручник з української літератури для старшої школи: яким йому бути?»

Шановні колеги!

Підручник з української літератури є важливим інструментом в майстерних руках учителя-словесника. Саме навчальна книга допомагає забезпечити якість і результативність неперервної літературної освіти, сформувати компетентного й творчого учня-читача, який шанує українську книгу, вміє критично мислити, має багату мовну картину світу, вироблену систему загальнолюдських морально-етичних орієнтирів, здатний продукувати зміни, навчатися протягом життя. Сильні і слабкі сторони шкільного підручника з української літератури найповніше виявляються в процесі його практичного використання. Дайте відповіді на запропоновані запитання, що допоможе дійти спільної думки про основні аспекти створення сучасного підручника з української літератури для старшої школи.

1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
2. Навчальний заклад _____
3. Район, місто, область _____
4. Кваліфікаційна категорія (педагогічне звання) _____
5. Педагогічний стаж _____

6. Назвіть підручник (підручники) з української літератури, який став Вашим помічником на уроках, ураховує вимоги освітньої галузі «Мови і літератури», допомагає реалізовувати компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи:

Клас _____

Автор _____

Рік видання _____

7. Із поданого переліку виберіть основні функції сучасного підручника з української літератури для старшої школи:

А) формування духовно розвиненої особистості, творчого й компетентного читача, який шанує українську книгу, вміє критично мислити, має вироблену систему загальнолюдських морально-етичних орієнтирів;

Б) реалізація емоційно-ціннісного, літературознавчого, загальнокультурного, компаративного складників літературного компонента Державного стандарту;

В) формування стійкого інтересу до української літератури як вагомого духовного спадку народу, повноцінного оригінального мистецтва;

Г) знайомство з літературним процесом, українськими письменниками, літературно-мистецькими творами;

Г) підготовка старшокласників до ЗНО;

Д) інше _____

8. Принцип, який має бути покладено в основу організації навчального матеріалу сучасного підручника для старшої школи:

- А) хронологічний (від епохи до епохи, від письменника до письменника);
- Б) проблемно-тематичний;
- В) жанровий;
- Г) культурознавчий (інтермедіальність – література серед інших видів мистецтва);
- Г) інше _____

9. Структура підручника з української літератури для старшої школи має включати:

- А) біографічні нариси;
- Б) літературні тексти повністю, скорочено, у переказі;
- В) запитання і завдання для самостійного опрацювання, повторення, узагальнення й систематизації;
- Г) тематику творчих та індивідуальних завдань (теми для творів, рефератів, учнівських проєктів тощо);
- Г) науковий апарат (коментарі; примітки; бібліографія; показник імен, літературознавчих термінів; список літератури для самостійного прочитання);
- Д) додатковий матеріал на електронних носіях (CD-ROM): тексти творів повністю, тексти для позакласного читання, ілюстрації до літературних творів, картини художників, музичні твори, фрагменти кінофільмів і театральних вистав тощо;
- Е) інше _____

10. Навчальний матеріал у підручнику з української літератури для старшої школи краще подавати в такій формі:

- А) інформаційно-довідковій, за якої наукові відомості для старшокласників викладаються стисло, у «готовому вигляді»;
- Б) пояснювально-доказовій, за якої науково-теоретичні положення виводяться з художнього матеріалу, пояснюються, обґрунтовуються, доводяться.

11. У біографічних нарисах підручника з української літератури факти із життя письменника (поета) треба подавати ті, які:

- А) дають уявлення про письменника як про громадянина (суспільні переконання, ідеали, факти громадської діяльності), митця (особливості таланту, огляд творчості, текстуальне вивчення творів) і людину (особисте життя, сімейний стан);
- Б) готують старшокласників до свідомого сприйняття художніх творів цього автора;
- В) допомагають краще зрозуміти умови формування світогляду письменника;
- Г) можуть вплинути на формування особистості школярів (зокрема склад характеру письменника, риси вдачі, учинки);
- Г) відповідають суб'єктному досвіду старшокласників, їхнім навчальним потребам і пізнавальним можливостям.

12. **Біографічні дані про письменника в підручнику доцільно подавати у такій формі:**

А) у формі художньо-публіцистичних нарисів, написаних автором підручника;

Б) у формі добірки уривків із художньо-публіцистичних джерел (спогади, автобіографії, листи, щоденники, автобіографічні твори);

В) доречно поєднувати обидві форми.

13. **Найчастіше біографічні нариси не викликають інтересу в учнів старших класів, тому що:**

А) біографічний матеріал подається в довідково-інформаційній формі за схемою: *народився – жив – писав – помер*;

Б) переважає надмірність дат, прізвищ, назв творів;

В) вбиває інтерес сухість, безбарвність викладу матеріалу;

Г) відсутня розповідь про конкретні події із життя письменника.

14. **У старших класах елементи теорії літератури, теоретичні поняття, на Вашу думку, доцільніше подавати:**

А) разом з історико-літературним матеріалом;

Б) у спеціальних статтях підручника;

В) окремим додатком у кінці навчальної книги;

Г) інше _____

15. **Чи повинен теоретичний апарат підручника з української літератури вміщувати запитання й завдання, які допомагають старшокласникам самотійно розкривати ідейно-художні особливості художніх творів:**

А) так;

Б) ні

16. **Назвіть художні твори, які, на Вашу думку, треба вилучити з навчальної програми для старших класів, а які включити в програму:**

Клас	Художні твори, які треба вилучити з навчальної програми	Що важке в цих творах для розуміння, недоцільне, зайве (тематика, події, ситуації, обставини; вдача, поведінка, учинки персонажів; відсутність зв'язків із сучасністю)	Художні твори, які ми можна замінити
10 клас			
11 клас			

17. **Чи має бути передбачена в підручнику з української літератури для старших класів система диференційованих домашніх завдань за індивідуальною освітньою траєкторією учня?**

А) так;

Б) ні

Результати проведеного анкетування засвідчили, що **змістове наповнення й структура підручників** з української літератури для старшої школи **потребують суттєвих змін**.

На думку респондентів, засобами сучасного підручника з української літератури для старшої школи має досягатися виконання визначених у Державному стандарті й навчальній програмі мети й завдань літературної освіти щодо формування ключових і предметних компетентностей учнів, підготовки життєспроможного й життєздатного в нових соціокультурних умовах випускника, заохочення старшокласників до розширення кола читання, осмислення духовної цінності та поезики художніх творів, поглиблення культурно-пізнавальних інтересів, усвідомленні ролі літератури в сучасному світі, формування рис компетентного читача з високим рівнем загальної культури, активною громадянською позицією, національною свідомістю, виховання поваги до культурних традицій різних народів тощо. Обсяг навчального матеріалу й час, що відводиться на його опанування, має цілковито співвідноситися з навчальною програмою.

Безперечно, виклад навчального матеріалу в підручнику має бути спрямований не лише на розширення обсягу знань, їх структурування й інтегрування, узагальнення предметного змісту, але й на постійне перетворення наявного суб'єктного досвіду кожного учня (за І. С. Якиманською), забезпечувати можливість самоосвіти, саморозвитку й самовдосконалення, надавати право вибору видів і форм виконання завдань, способів навчальної діяльності, прийомів виконання навчальних дій (метазнання, загальнологічні й специфічні предметні способи навчальної діяльності), допомагати старшокласникам контролювати й оцінювати не тільки результат, а й процес учіння, простежувати ті зміни, які відбулись у читацькому й особистісному розвитку школярів за вивчення навчального матеріалу тощо.

Сучасний підручник з української літератури для старшої школи має виконувати, крім інформаційної і виховної, **ряд нових педагогічних функцій**, зокрема:

- **систематизувально-узагальнювальну** (літературний курс у старшій школі набуває системно-історичного характеру, тому методичний апарат підручника спрямовано на формування ключових і предметних компетентностей старшокласників, узагальнення вже набутих знань, сформованих умінь і набуття нових; теми, які вивчалися в основній школі, розглядаються із розширенням, поглибленням, узагальненням їх наповнення; навчальний матеріал у підручнику структуровано за такими принципами, як *лінійний*, що полягає в розгляді літературного процесу в історичній послідовності й цілісності, *монографічно-персональний*, який передбачає різнобічне висвітлення постаті того чи іншого письменника з вивченням певного твору чи творів у його доробку, *саморозвитку мистецтва*, що окреслює послідовний розгляд провідних літературних напрямів у їх перебігу тощо);

- **розвивальну** (організація засобами підручника цілеспрямованого навчання учнів старших за індивідуальною освітньою траєкторією з урахуван-

ням їхнього суб'єктного досвіду, навчальних потреб, мотивації, формування ключових і предметних компетентностей, розвиток художнього, логічного й рефлексійного мислення, творчих здібностей тощо);

- **соціокультуру** (адаптація старшокласника в соціумі, уміння налагоджувати стосунки з іншими людьми, вироблення життєвої позиції, культурна ідентифікація, життєве самовизначення та ін.);

- **функцію самоосвіти й саморозвитку за індивідуальною освітньою траєкторією** (формування і вдосконалення у старшокласників умінь і навичок працювати самостійно протягом усього життя, раціонально організовувати процес опанування навчального матеріалу через систему запитань і завдань для самоперевірки й самоконтролю, творчо розв'язувати навчальні завдання, формувати мовну картину світу, заохочення до самопізнання й саморозвитку);

- **рефлексію** (уміння оцінювати результати власної навчальної діяльності й однокурсників, створений індивідуальний і спільний освітній продукт, визначати позитиви й недоліки в роботі, планувати навчальну діяльність на перспективу) тощо.

Реалізація дидактичної функції підручника з української літератури полягає в організації навчально-виховного процесу на всіх його етапах (актуалізація опорних знань, вивчення нового матеріалу, перевірка й облік здобутих знань, повторення, узагальнення й систематизація, рефлексія, контроль знань, умінь і навичок, оцінювання й самооцінювання та ін.); забезпечення операціональності знань на основі їх застосування в різноманітних ситуаціях, оволодіння старшокласниками логіко-пізнавальними прийомами (сприймання історико-літературного матеріалу, біографії письменника, художнього твору та ін., запам'ятовування, відтворення, аналіз, добір і групування фактів, зіставлення, абстрагування, уточнювання, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння та ін.); забезпечення засобами підручника диференціації й індивідуалізації навчальної діяльності учнів з урахуванням їхнього суб'єктного досвіду, сенситивного періоду навчання; придатність для організації самостійної пошукової діяльності учнів; забезпечення мотивації для формування літературної й читацької компетентностей, навчання протягом життя тощо.

Зазначимо, що **всі ці функції цілковито мають бути зреалізовані в сучасному підручнику літератури з урахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів старшого підліткового віку**, зокрема психологічного сприйняття старшокласниками художніх текстів з урахуванням гендерних особливостей, стилів і типів навчання, суб'єктного досвіду, навчальної мотивації і потреб тощо.

Крім того, **краса стилю підручника – основний критерій його оцінки** (Григорій Клочек). І якщо із цієї книги до учня постійно струмує благотворна, ошляхетнювальна енергія краси, то це означає, що підручник якнайкращим чином виконує свою високу педагогічну місію [3, с. 30–31].

Виклад навчального матеріалу й побудова методичного апарату підручника повинні **забезпечувати умови для переживання учнями естетичних та**

інтелектуальних емоцій, бути прозорими для розуміння, мати захопливу сюжетну канву викладу навчального матеріалу, цілковито занурювати у світ подій, емоцій, переживань, спонукати до екзистенційного вибору, саморозвитку й самотрансценденції особистості протягом життя тощо. Крім того, *стимулювати дидактичний діалог* старшокласників із навчальним матеріалом, надавати додаткову консультативну допомогу під час підготовки до письмових творчих робіт, вивчення складної теми (розділу), виконання диференційованих домашніх завдань, організувати інтерактивне спілкування тощо.

Методичний апарат сучасного підручника з української літератури передбачає раціональний розподіл тексту підручника на основний і додатковий (поділ навчального матеріалу на розділи, підрозділи, параграфи); ефективність апарату організації засвоєння (запитання і завдання, вказівки, інструктивні матеріали, баланс між завданнями репродуктивного й пошукового характеру); опанування старшокласниками різними видами діяльності, логіко-пізнавальними прийомами (аналіз, добір і групування фактів, зіставлення, абстрагування, синтез, порівняння та ін.); відповідність ідейно-художнім особливостям того чи іншого художнього твору, родовій і жанровій специфіці; аналіз змісту художнього твору в єдності з формою; роботу над текстом художнього твору; різні види аналізу художнього твору (пообразний, цілісний, проблемний); достатність апарату орієнтування (наявність виносок, словника літературознавчих термінів і понять, схем, таблиць, алгоритмів, рубрикації, сигналів-символів, покажчиків тощо); систему письмових робіт для старшокласників; розкриття зв'язків літератури із сучасністю, внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків; художньо-технічне оформлення, що включає естетичність зовнішнього вигляду підручника (кольорова основа, оформлення, якість картону обкладинки, доцільність її формату), дидактичну доцільність використання ілюстративного матеріалу (навчально-виховна цінність ілюстративного матеріалу, якість малюнків), гатунок паперу, чіткість набору тощо.

Методичний апарат підручника, система запитань і завдань, проблемно-діалогічний характер викладу навчального матеріалу має спонукати старшокласників до реалізації творчих здібностей як «індивідуальних психічних властивостей особистості» (А. О. Деркач, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, Н. В. Кухарев, К. К. Платонов), що поступово стають «системними якостями діяльності» (К. К. Платонов). До **творчих здібностей старшокласників**, що формуються засобами сучасного підручника, зараховуємо такі: *комунікативні* (здатність учня старших класів організувати діалог, налагоджувати взаємодію й співпрацю з однокласниками за допомогою розвиненого вербального й невербального мовлення, прагнути до творчої комунікативно-мовленнєвої активності та ін.); *літературно-творчі* (здатність мислити художніми образами, багатство в арсеналі словесних асоціацій, образна й словесно-логічна пам'ять, нестандартне художньо-педагогічне мислення, естетична емпатія

мистецьких явищ, витончений літературно-мистецький смак, творча фантазія, емоційна чутливість до художньо-естетичних явищ та ін.); *акмелінгвістичні* (культура мовомислення, мовотворення й мовопродукування, лінгвістична свідомість, мовне чуття, мовний смак, індивідуальний мовний стиль тощо); *артистичні* (активізація інтелектуального й емоційного сприйняття учнями навчального матеріалу, що включає виразне декламування художніх творів, емоційність викладу, елементи театральної імпровізації, гармонійну єдність зовнішньої і внутрішньої техніки та ін.); *перцептивні* (здатність сприймати внутрішній багатогранний світ героїв художніх творів, відчувати психологічний стан інтегрально, в усій складності поєднаних протилежно спрямованих тенденцій, суперечливих рис; проникливість, емпатія, спостережливість та ін.); *інтелектуальні* (широкий кругозір, мовно-літературні й мистецькі інтереси, ерудованість у сфері різноманітних гуманітарних наук, енциклопедичність знань, прагнення до самоосвіти та ін.); *креативні* (здатність до літературної творчості); *сугестивні* (здатність здійснювати навіювальний вплив на емоційно-вольову й діяльнісну сфери особистості дитини; налаштовувати на потрібну емоційно-художню тональність, жанрову специфіку художнього твору для його інтерпретації тощо); *естетичні* (сприйнятливості до естетичної глибини й виразності української мови, чуттєвість до стильового, ритмічного багатства художнього твору, емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, людини й всесвіту; здатність мислити художніми образами, розуміти авторський замисел, сприймати метафоричну мову твору, відчувати художню унікальність, гармонію й довершеність авторської творчої манери та ін.); *організаторські* (здатність учня організувати, планувати й контролювати навчальну діяльність, стимулювати до вирішення творчих завдань та ін.); *ораторські* (здатність до побудови та виголошення промови з урахуванням особливостей аудиторії, що визначається загальнокультурним рівнем у поєднанні із мовним апаратом, артикуляцією, блискавичною тематичною, композиційною чи стильовою переорієнтацією, зумовленою урочними ситуаціями) тощо.

Серед загальнодидактичних вимог до підручника О. М. Бандура, Г. Г. Ващенко називають мову викладу навчального матеріалу, яка має бути точною, простотою й жвавою, доступною й зрозумілою учням певного віку, у міру образною, поетичною, що посилюватиме емоційний вплив на школярів. Проведена нами експертиза мовного оформлення, термінопростору підручників з української літератури для старшої школи (рівень стандарту, академічний рівень) переконливо показала, що над такою «благотворною, ошляхетнювальною красою» мови авторам навчальних книг треба ще багато працювати, викристалізовуючи кожну думку, надаючи фразам логічної стрункості, чіткості, дбаючи про динамічну стабільність мовної норми в лексичному, граматичному й стилістичному вимірах тощо. Подаємо зразки, що допомагають простежити **системні недоліки мови підручників з української літератури для старшої школи**, здійснити аналіз типових (об'єктивних і суб'єктивних)

мовних помилок, а майбутнім авторам сучасних підручників – урахувати їх у процесі підручникотворення:

– «*Особливість сюжетної побудови «Лісової пісні» виявляється у наявності двох кульмінаційних вершин, адже після першої кульмінації події не йдуть на спад ...»* (Леся Українка драма-феєрія «Лісова пісня» (10 клас));

– «*Утім лірична форма не притлумлює епічно-драматичної сюжетної канви. Про це свідчить і унікальне графічне оформлення твору, на яке ви, поза сумнівом, звернули увагу. Майже кожне нове речення обрамлене поетичною ритмізованою прозою, починається з абзацу й має вигляд віршованих рядків. ... У суб'єктивній ліричній формі письменник дуже тонко накреслив лінію епічного змалювання об'єктивної дійсності, яка зводить усі епізоди повісті в єдину паціфістичну концепцію ...»* (Осип Турянський повість-поема «По за межами болю» (11 клас));

– «*Скупими деталями окреслено історичні передумови, здавалося б, самотнього випадку, що стався в полі біля угорського містечка, поряд з яким розташувалися радянські частини – «солдатська цивілізація», як не без іронії висловлюється оповідач про землянки, споруджені в колишньому графському лісі»* (О. Т. Гончар новела «За мить щастя» (11 клас)).

Виникають цілком логічні запитання. Для кого пише автор чи авторський колектив підручника: для учня-підлітка, студента-філолога чи вченого-літературознавця? Кого в результаті опрацювання такогонавчального матеріалу ми хочемо сформувані: літературознавця, літературного критика, філолога, ученого? Чи не втратить дитина інтерес до української літератури, читаючи подані зразки наукового аналізу художнього твору? Чи зрозуміє зміст прочитаного? Чи зможемо ми достукатися до глибинних, найпотемніших глибин дитячої душі, спонукати до індивідуального осмислення художніх явищ?..

Мистецтво подачі навчального матеріалу в підручнику виступає наймогутнішим засобом впливу на емоційно-почуттєву, вольову, інтелектуальну сфери старшокласників, основним джерелом формування в них багатогранної мовної картини світу, світогляду, переконань. Тому серед основних **критеріїв** оцінювання якості **сучасних підручників з української літератури для старшої школи** виокремлюємо **культуру мови**, яка включає:

- **змістовність**, що передбачає вичерпне розкриття предмета авторського задуму, головної думки із дотриманням логічної послідовності, доречності, аргументованості, лаконічності, наповненості кожного речення логічним змістом;

- **динамічну стабільність мовної норми в підручнику**, що окреслює цілковиту відповідність мови навчальної книги нормам сучасної української літературної мови на лексичному, граматичному й стилістичному рівнях;

- **точність мови**, що, по-перше, пов'язана з адекватним позначенням об'єктів навколишньої дійсності, літературних явищ, фактів, подій (*фактична точність*), по-друге, передає відповідність поданої історико-літера-

турознавчої інформації існуючій системі наукових понять (*термінологічна точність*), по-третє, підпорядкована пізнавальній та естетичній меті навчання літератури, художньо-естетичній спрямованості, метафоричній, образній передачі змісту художнього твору, авторського задуму (*художня точність*);

- *комунікативно-діалогічну спрямованість мови підручника* на учнів старшої школи, що передбачає адаптованість, адресність і виклад навчального матеріалу, методичного апарату навчальної книги з урахуванням їхнього суб'єктного досвіду, здібностей, можливостей, нахилів, навчальних потреб, мотивації, рівня літературної й читацької компетентностей, спонукання до комунікативної інтенції в парадигмальному комунікативному векторному полі «*учень-читач* → *автор* → *художній твір* (*підручник, хрестоматія, робочий зошит*) → *персонаж* (*система персонажів*) → *учитель-словесник* → *соціум*»;

- *художню образність* як обов'язковий складник мовного оформлення сучасного підручника, який дає можливість за допомогою різноманітних художніх засобів передавати у сферу чуттєвого сприйняття школярів образну мову твору, мальовничі описи природи, портретні партії персонажів, якнайповніше й найвичерпніше візуалізуючи їх, осягати естетику художніх образів, розкривати гармонію, метафоричність та асоціативність образів, створених уявою митця, «не тільки наочно, фізично конкретно та зримо відтворювати образні картини, але передусім їх комбінувати, розумово діяти з ними» [2, с. 145]. Як наголошує Б. С. Найдьонов [5, с. 28], щоб розвивати здібність образного мовлення, передусім треба навчитися бачити, слухати, відчувати;

- *естетичність*, за якої мова підручника викликає в старшокласників, учителів-словесників естетичну насолоду, захоплення, бажання наслідувати мовні зразки навчальної книги, удосконалювати власне мовлення, шліфувати мовний стиль, виробляти естетичну мовну поведінку й мовний смак тощо.

Спираючись на дослідження О. М. Куцевол, Г. Л. Токмань, А. Л. Ситченка, Б. І. Степанишина і результати власних наукових пошуків, виділимо й схарактеризуємо основні **вимоги до сучасного підручника з української літератури для старшої школи**, які зумовлені мистецькою специфікою навчального предмета, інноваційними викликами освітньої галузі «Мови і літератури», сенситивними періодами літературного розвитку старшокласників, їхнім суб'єктивним досвідом, навчальними можливостями й потребами:

- вичерпне розкриття засобами підручника національної самоідентичності, унікальності, духовності, естетичності української літератури;

- вивчення *високовартісних художніх творів, знакових для епохи*, що являють духовно-естетичну й художню цінність, мають ідейно-виховну, патріотичну й навчально-методичну доцільність і консолідують українську націю, допомагають підростаючому поколінню осмислити історичне коріння, усвідомити духовно-естетичні, соціально-історичні й моральні ідеали народу;

- урахування специфіки художньої літератури як мистецтва слова, сучасного стану української історичної науки, культури, досягнення українського й світового літературознавства, естетики, етнопедагогіки, етнографії, мисте-

цтвознавства, освітології, акмеології та інших гуманітарних наук, наукових напрямів, які вивчають вплив художнього слова на реципієнта (феноменологічна філософія літератури, герменевтика, рецептивна естетика, рецептивна поетика та ін.);

– формування засобами підручника в старшокласників стійкого інтересу до української літератури як вагомого духовного спадку народу, повноцінного оригінального мистецтва;

– добір навчального матеріалу, наукових відомостей відповідно до інноваційних суспільних викликів, мети і завдань освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що забезпечують гуманістичну спрямованість навчально-виховного процесу, зорієнтованість на особистість, формування на основі знань, умінь і навичок ключових і предметних компетентностей, вчать гармонійно жити в глобалізованому світі;

– урахування в змісті й структурі підручника основних положень компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів;

– цілковита реалізація емоційно-ціннісного, літературознавчого, загальнокультурного, компаративного складників літературного компонента в їх взаємозв'язку й цілісності;

– белетризований, асоціативний, захоплювальний, діалогічний стиль викладу навчального матеріалу;

– відображення українського літературного процесу як цілісного, незалежно від місцеперебування того чи іншого митця – в Україні, еміграції;

– діалогічний розгляд життєпису письменника, його творів із залученням інформації з історії, культурології, філософії, психології тощо;

– поєднання в структурі підручника таких обов'язкових складників: біографічні нариси; запитання і завдання за індивідуальною освітньою траєкторією учня, зокрема для самостійного опрацювання, повторення, узагальнення й систематизації; тематика творчих та індивідуальних завдань (теми для творчих робіт, рефератів, учнівських проектів тощо); науковий апарат (коментарі; примітки; бібліографія; покажчик імен, літературознавчих термінів; список літератури для самостійного прочитання та ін.); додатковий матеріал на електронних носіях (CD-ROM), наприклад, тексти художніх творів повністю, тексти для позакласного читання, ілюстрації до літературних творів, картини художників, музичні твори, фрагменти кінофільмів і театральних вистав тощо;

– подача навчального матеріалу в *пояснювально-доказовій формі*, за якої науково-теоретичні положення виводяться з художнього матеріалу, пояснюються, обґрунтовуються, доводяться;

– поєднання у біографічних даних про письменника як художньо-публіцистичних нарисів, написаних автором підручника, так і добірки уривків із художньо-публіцистичних джерел (спогади, автобіографії, листи, щоденники, автобіографічні твори та ін.);

– подача у біографічних написах підручника фактів із життя, які дають вищепне уявлення про письменника як про *громадянина* (суспільні переконан-

ня, ідеали, факти громадської діяльності та ін.), *митця* (особливості таланту, огляд творчості, текстуальне вивчення творів та ін.) і *людину* (особисте життя, сімейний стан та ін.), готують старшокласників до свідомого сприйняття художніх творів цього автора, допомагають краще зрозуміти умови формування світогляду письменника, можуть вплинути на формування особистості школярів (наприклад, склад характеру письменника, риси вдачі, учинки та ін.);

– розроблення в підручнику операційно-діяльнісного компонента, який передбачає схеми, алгоритми, рекомендації, зразки розумових дій, диференційовані за формою й складністю відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії старшокласника, прийоми опрацювання різноманітних джерел, що спонукають до самостійного вивчення нових відомостей про письменників та їхні твори. Ця робота є важливою з літературно обдарованими учнями, в умовах реалізації принципів інклюзивної освіти;

– художньо-технічне оформлення та поліграфічна якість, зокрема ілюстрування підручника портретами письменників, ілюстраціями до літературних творів, репродукціями творів образотворчого мистецтва, картинами художників, фрагментами кінофільмів і театральних вистав, світлинами пам'ятників митцям слова, схемами, таблицями та ін., що мають бути високої якості, чіткі, цілковито відповідати заявленій тематиці, урахувувати вікові особливості, суб'єктивний досвід старшокласників, сприяти повнішому осягненню змісту вивчаного матеріалу, забезпечувати умови для переживання учнями естетичних та інтелектуальних емоцій.

Висновки. Американський андрагог М. Ш. Ноулз, обґрунтовуючи суспільні й освітні виклики ХХІ століття, слушно наголошує: «Головним сьогоднішнім завданням стало виробництво компетентних людей – таких людей, які були б здатні застосувати свої знання в умовах, що змінюються, і ... чия основна компетенція полягає в умінні включатися в постійне самонавчання протягом усього життя». Створення сучасного підручника з української літератури для старшої школи має відповідати меті неперервної літературної освіти, її змісту, заохочувати учнів старшої школи до розширення кола читання, осмислення духовної цінності та поезики художніх творів, поглиблення культурно-пізнавальних інтересів, усвідомлення ролі української літератури в сучасному світі, формувати риси компетентного читача з високим рівнем загальної культури, активною громадянською позицією, національною свідомістю, виховувати повагу до культурних традицій різних народів, естетичних смаків і ціннісних орієнтирів тощо. Упровадження навчальних книг нового покоління в навчально-виховний процес, практику роботи вчителів-словесників загальноосвітніх шкіл України сприятиме підвищенню якості літературної освіти учнів старшої школи, удосконаленню процесу навчання, більш комфортній і результативній соціалізації учнів, підготовці конкурентоспроможного випускника, здатного неперервно навчатися протягом усього життя. На підтвердження нашої думки слугують слова Н. Л. Лейдермана: «Школяр вчиться читати для завтрашнього дня, для того, щоб читання стало невід'ємною частиною його духовного й душевного життя» [4, с. 17].

Література

1. Бандура О. Шкільний підручник з української літератури / О. Бандура. – К. : Пед. думка, 2001. – 76 с.
2. Кан-Калик В. В. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / В. А. Кан-Калик, В. И. Хазан. – М. : Просвещение, 1988. – 255 с.
3. Клочек Г. Концепція реформування літературної освіти в середній школі (предмет – українська література) / Г. Клочек. – Кіровоград, 2011. – 40 с.
4. Лейдерман Н. Л. Уроки для души. О преподавании литературы в школе / Н. Л. Лейдерман / Урал. отд-ние Рос. акад. образования, Тюменский гос. ун-т. – Тюмень : Тюм. гос. ун-т, 2006. – 326 с.
5. Найденов Б. С. Выразительность речи и чтения : пособ. для учителей нач. и сред. шк. / Б. С. Найденов. – М. : Просвещение, 1969. – 263 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой / под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – 104 с.
7. Пасічник С. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / С. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.
8. Підласий І. П. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя / І. П. Підласий, С. В. Трипольська // Рідна школа : щомісячний наук.-пед. журнал. – 1998. – № 1 (818). – січень. – С. 3–8.
9. Сидоренко В. В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект : термінологічний словник-довідник / авт.-уклад. В. В. Сидоренко. – Донецьк : Каштан, 2013. – 100 с.
10. Сидоренко В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : монографія / В. В. Сидоренко. – Донецьк : Каштан, 2012. – 492 с.
11. Сидоренко В. В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. В. Сидоренко ; [Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К., 2013. – 486 с.
12. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів / А. Л. Ситченко. – Ленвіт, 2011. – 291 с.
13. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : Академія, 2012. – 312 с. – (Серія: «Альма-матер»).

References

1. Bandura O. Shkil'nyy pidruchnyk z ukrayins'koyiliteratury / O. Bandura. – K.: Ped. dumka, 2001. – 76 s.
2. Kan-Kalyk V. V. Psykholoho-pedahohycheskye osnovy prepodavannya lyteratury v shkole : ucheb. posob. dlya studentov ped. yn-tov / V. A. Kan-Kalyk, V. I. Khazan. – M. : Prosveshchene, 1988. – 255 s.
3. Klochek H. Kontseptsiya reformuvannya literaturnoyi osvity v seredniy shkoli (predmet – ukrayins'ka literatura) / H. Klochek. – Kirovohrad, 2011. – 40 s.
4. Leyderman N. L. Urokydlyadushy. O prepodavanny lyteratury v shkole / N. L. Leyderman / Ural. otd-nyeRos. akad. obrazovannya, Tyumenskiyhos. un-t. – Tyumen' : Tyum. hos. un-t, 2006. – 326 s.

5. Najdenov B. S. Vyrazitel'nost' rechi i chtenija : posob. dlja uchitelej nach. i sred. shk. / B. S. Najdenov. – M. : Prosveshhenie, 1969. – 263 s.

6. Orteha-y-Hasset Kh. Myssyya unyversyteta / Kh. Orteha-y-Hasset ; per. s ysp. M. N. Holubevoy / pod obshch. red. M. A. Husakovskoho. – Mn. : BHU, 2005. – 104 s.

7. Pasichnyk Ye. A. Metodyka vykladannya ukraiyins'koyi literatury v serednykh navchal'nykh zakladakh : navch. posib. dlja stud. vyshchykh zakladiv osvity / Ye. A. Pasichnyk. – K. : Lenvit, 2000. – 384 s.

8. Pidlasyy I. P. Formuvannya profesiynoho potentsialu yak meta pidhotovky vchytelya / I. P. Pidlasyy, S. V. Trypol's'ka // Ridnashkola : shchomisyachnyy nauk.-ped. zhurnal. – 1998. – № 1 (818). – sichen'. – S. 3–8.

9. Sydorenko V. V. Pedahohichna maysternist' uchytelya ukraiyins'koyi movy i literatury v systemi pislyadyplomnoyi osvity: akme-synerhetychnyyaspekt : terminolohichnyy slovnyk-dovidnyk / avt.-uklad. V. V. Sydorenko. – Donets'k : Kashtan, 2013. – 100 s.

10. Sydorenko V. V. Rozvytok pedahohichnoyi maysternosti vchytelya ukraiyins'koyi movy i literatury v systemi pislyadyplomnoyi osvity : monohrafiya / V. V. Sydorenko. – Donets'k : Kashtan, 2012. – 492 s.

11. Sydorenko V. V. Teoretychni i metodychni zasady rozvytku pedahohichnoyi maysternosti vchytelya ukraiyins'koyi movy i literatury v systemi pislyadyplomnoyi osvity : dys. ... d-ra ped. nauk. : 13.00.04 / V. V. Sydorenko ; [In-t ped. osvityiosvitydoroslykh NAPN Ukrayiny]. – K., 2013. – 486 s.

12. Sytchenko A. L. Metodyka navchannya ukraiyins'koyi literatury v zahal'noosvitnikh zakladakh : navch. posib. dlja studentiv-filolohiv / A. L. Sytchenko. – Lenvit, 2011. – 291 s.

13. Tokman' H. L. Metodyka navchannya ukraiyins'koyi literatury v seredniy shkoli : pidruchnyk / H. L. Tokman'. – K. : Akademiya, 2012. – 312 s. – (Seriya: «Al'ma-mater»).

Сидоренко В. В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА ПО УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященный актуальной проблеме разработки научно-методического обеспечения обучения украинской литературы в старшей школе с учетом общественных и образовательных вызовов, определенных Государственным стандартом образовательных подходов и составляющих литературного компонента. Описано специфику современного учебникотворческого процесса в Украине. Раскрыто основные принципы разработки современного учебника по украинской литературе для старших классов, в частности принцип экономии в образовании (по Хосе Ортега-и-Гассету). Выделено и охарактеризовано организационные, психолого-педагогические, методические и технологические условия разработки учебных книг нового поколения. Выяснено инновационные педагогические функции учебника. Обосновано требования к учебнику по украинской литературе для старших классов.

Детализировано творческие способности старшеклассников, которые должны формироваться средствами современного учебника. Проанализи-

ровано критерии культуры речи современных учебников по украинской литературе.

Ключевые слова: непрерывное литературное образование, компетентный ученик-читатель, научно-методическое обеспечение, учебная книга, обучающая программа, современный учебник, разгрузка учебных программ и учебников, читательская компетентность, литературная компетентность, мета-знания, образовательные подходы, старшая школа, старший подростковый возраст, сенситивный период.

Sydorenko V.

PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND METHODICAL BASES MODERN HAND BOOK URAINIAN LITERATURE FOR SENIOR HIGH SCHOOL

This article continues the series of publications of the author, devoted to the issue of development of scientific methods of teaching Ukrainian literature in high school with regard to social and educational challenges set by the state standard educational approaches and components literary component. We describe the specifics of modern *pidruchnykotvorchoho* process in Ukraine. The basic principles of development of modern Ukrainian literature textbook for high school, including the principle of economy in education (by Jose Ortega y Gasset). Highlight and points out the organizational, psychological, educational, methodical and technological conditions develop educational books new generation. It was found in novative pedagogical function tutorial. Grounded requirements of Ukrainian literature textbook for high school. Detailed creativity of high school students with the means to form a modern textbook. The analysis criteria of modern culture language textbooks on Ukrainian literature.

Keywords: continuous literary education, competent student-reader, scientific and methodological support, educational book, curriculum, modern textbook, textbook, unloading curricula and textbooks, readers competence, literary competence, *metaznannya*, educational approaches, high school senior teenagers sensitive period.